

Andrzej Małkiewicz*, Lilla Młodzik**, Jarosław Poliszczuk***

***Analiza współpracy uczelni polskich i ukraińskich na tle porównania systemów szkolnictwa wyższego. Wnioski i rekomendacje, red. Jerzy Woźnicki [Аналіз співпраці польських та українських вищих навчальних закладів на фоні порівняння систем вищої освіти, за ред. Єжи Возницького]* Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015, ss. 258, [270]**

Książka wydana została w dwóch niemal identycznych wersjach: ukraińskiej i polskiej. Różni je tylko słowo wstępne. W wersji polskiej napisała ją ówczesna minister nauki i szkolnictwa wyższego Lena Barbara Kolarska-Bobińska, w ukraińskiej – minister oświaty i nauki Serhij Kwit. Składa się z dziesięciu rozdziałów tematycznych i zawiera siedem dodatków, omawiających strukturę instytucji samorządowych uczelni obu krajów oraz teksty umów zawartych pomiędzy nimi. Jej autorami jest 15 uczonych – dziesięciu z Polski (Wiesław Banyś, Magdalena Dybaś, Janusz Igras, Włodzimierz Kurnik, Jan Malicki, Waldemar Siwiński, Robert Sucharski, Marian Szczerek, Tadeusz Więckowski, Jerzy Woźnicki) i pięciu z Ukrainy (Jewhenij Borodin, Iryna Degtiarowa, Taras Finikow, Leonid Huberski, Michał Zgurowski) – doświadczonych badaczy i organizatorów nauki. Na ten zespół warto zwrócić uwagę, ponieważ rzadkością są publikacje opracowane wspólnie przez tyle osób, reprezentujących dwa narody, a będące

* Uniwersytet Zielonogórski, ul Licealna 9, 65–417 Zielona Góra, amalkiewicz@wp.pl

** Uniwersytet Zielonogórski, ul Licealna 9, 65–417 Zielona Góra, lilla-mlodzik@wp.pl

*** Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04070, Україна, yaropk@gmail.com.

jednolitą całością. Redaktor musiał wykonać ogromną pracę, by zbudować ten zespół, nadać jednakowy charakter wynikom jego badań, pozyskać wsparcie licznych instytucji i sponsorów, a w końcu – opracować książkę jako spójną całość, niebędącą zbiorem autorskich artykułów. Jerzego Woźnickiego, który w latach 1996–2002 był rektorem Politechniki Warszawskiej, w latach 1999–2002 przewodniczącym Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich, a od 2013 roku jest przewodniczącym Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wspierał w tym zakresie Leonid Huberski (Леонід Васильович Губерський), od 2008 roku rektor Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki w Kijowie i jednocześnie przewodniczący Związku Rektorów Uczelni Ukrainy. Publikacja została opracowana z inicjatywy Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich oraz Związku Rektorów Uczelni Ukrainy, a wydana przez Fundację Rektorów Polskich w Wydawnictwie Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Tytuł książki jest węższy znaczeniowo niż jej treść, bo mowa tu nie tylko o współpracy uczelni i systemach szkolnictwa wyższego, lecz także o gospodarce ukraińskiej (w kontekście jej związków z nauką) i niektórych prawnych oraz społecznych uwarunkowaniach działania uczelni. Zawiera aspekty teoretyczne i wyniki badań empirycznych. Jej celem jest identyfikacja, diagnoza i analiza uwarunkowań współpracy uczelni polskich i ukraińskich.

Przedstawiono krótko doświadczenia transformacji szkolnictwa wyższego w obu krajach, zwracając uwagę na dynamiczny wzrost liczby studentów, trwający do 2005 roku, po którym nastąpił niewielki spadek ich ilości. Również liczba szkół wyższych najpierw szybko rosła, powstawały liczne uczelnie państwowe, samorządowe i prywatne, potem nastąpił niewielki spadek w wyniku łączenia lub upadku niektórych szkół (bardziej wyrazisty w Polsce niż na Ukrainie). Spadek ten na Ukrainie wynikał po części, tak jak w Polsce, ze zmniejszenia się liczby osób w odpowiednich kategoriach wiekowych, a także z coraz częstszych wyjazdów młodzieży za granicę, przede wszystkim do pracy, a po części na studia, w tym m.in. do Polski. Warto przytoczyć kilka liczb. W roku akad. 2013/2014 na Ukrainie były 803 szkoły wyższe, w tym 636 państwowych lub komunalnych (79,2%, 1 861 600 studentów, 90,7% ich ogólnej liczby) oraz 167 prywatnych (20,8%, 191 078, 9,3%). Spośród nich w 2015 roku ponad 120 szkół wyższych współpracowało z uczelniami w Polsce – w największym zakresie Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”, Narodowy Uniwersytet im. Jurija Fedkowycza w Czerniowcach, Uniwersytet Państwowy w Sumach, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Drohobyczu, Narodowy Uniwersytet Techniczny

w Łucku, Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie, Narodowy Uniwersytet Górnictwa w mieście Dnieprze (dawnym Dniepropetrowsku). W obu państwach wśród studentów i w mniejszej mierze wśród pracowników naukowych pojawiła się znaczna liczba obcokrajowców, z tym że w Polsce są to w dużej części przybysze z Ukrainy, natomiast na Ukrainie studiują i pracują tylko nieliczne osoby z Polski.

Zmieniały się przepisy prawne regulujące pracę uczelni. Ich ogólny kierunek to dostosowanie zasad organizacyjnych i form dydaktyki do norm Europy Zachodniej, ugruntowanie samorządu uczelni i samorządu studenckiego, wprowadzenie demokratycznych form powoływania i działania jednoosobowych i kolegialnych organów. Szkoły wyższe w Polsce zapoczątkowały zmiany wcześniej i miały do nadrobienia mniejszy dystans. W przypadku Ukrainy więcej było do zrobienia, a ponadto, jak konstatują autorzy opracowania, brakowało środków finansowych i woli politycznej przywódców kraju, by konsekwentnie wprowadzać reformy. W niektórych szkołach wyższych realizowano je we własnym zakresie.

Jedną z konsekwencji niedokończenia reform strukturalnych są trudności w finansowaniu współpracy z uczelniami polskimi. Ukraińskie przepisy utrudniają nawet wykorzystanie środków finansowych uzyskanych z funduszy europejskich. Z polskiej strony jest nieco lepiej, ale też dość trudno jest pozyskać środki zewnętrzne i finansować nimi współpracę. W rezultacie duża jej część finansowana jest po obu stronach ze środków własnych uczelni.

Autorzy podkreślają, że choć nauka ukraińska miała dawniej ograniczone możliwości korzystania z dorobku nauki światowej i dziś dopiero nadrabia zaległości (w dużej mierze dzięki współpracy z nauką polską), niemniej są dziedziny, w których reprezentuje najwyższy światowy poziom. Dotyczy to zwłaszcza badań związanych z techniką raketową, budową pojazdów kosmicznych – w tych zakresach może być inspirująca dla nauki polskiej. Ma też znaczące osiągnięcia w takich sferach, jak hutnictwo i metalurgia. Szczególne osiągnięcia w tych dziedzinach notują uczelnie i instytuty badawcze związane z przemysłem, usytuowane w regionie dniepropietrowskim. Na potrzeby nowoczesnych działów produkcji w całej Ukrainie w 2013 roku prace naukowe i techniczne prowadzone były przez 1143 podmioty; 27,8% z nich należy do Akademii Nauk, 50,7% – przemysłu, 15,7% – szkolnictwa wyższego, 5,8% – to niewyodrębnione placówki naukowe działające w ramach przemysłu.

Autorzy od marca do sierpnia 2014 roku przeprowadzili badania empiryczne – ankietę wśród pracowników naukowych w obu krajach. Uzyskano

odpowiedzi z 43 uczelni polskich i 47 ukraińskich. Badania skomplikowała wojna, która właśnie wtedy wybuchła na Ukrainie i uniemożliwiła dotarcie do szkół na Krymie oraz w Donbasie. Szkoda, bo niektóre miały wcześniej znakomite doświadczenia współpracy z Polską. W wyniku prac badawczych określono rozkład przypadków współpracy ze względu na obszary wiedzy, położenie geograficzne, cele i motywacje podejmowania wspólnych inicjatyw.

Z badań tych wynika, że we współpracy naukowej najważniejsze są relacje międzyludzkie. Jest to wniosek dość oczywisty, ale wydaje się, że w relacjach polsko-ukraińskich ma on szczególne znaczenie. Autorzy podkreślają, że zwykle zaczyna się od nawiązania nieformalnej współpracy między konkretnymi uczonymi, która może, choć nie musi, owocować formalnymi umowami, niekiedy przynosi dobre efekty nawet bez sformalizowania. Natomiast oficjalne umowy, których jest wiele, często pozostają na papierze, nie rodząc praktycznych skutków. Dobre relacje osobiste pomiędzy uczonymi „są niekiedy bardziej znaczące niż uwarunkowania organizacyjne i instytucjonalne [...] lub regulacje prawne” (s. 121). Współpraca z Polską jest oczywiście tylko fragmentem współdziałania z wielu uczelniami w różnych częściach świata (np. w dziedzinie badań z zakresu konstruowania rakiet szczególnie rozwinięta jest współpraca z Brazylią), ale fragmentem bardzo ważnym. Na przykład Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie w 2015 roku miał podpisane umowy o współpracy z 226 szkołami wyższymi w 56 krajach, w tym z 15 polskimi.

Kooperacja uczelni stanowi nieodłączny element istnienia i wzmocnienia współczesnej nauki, a systemy szkolnictwa wyższego są szczególnym jej przypadkiem. Analiza jej celów, struktur i zasobów pomaga zidentyfikować: interesy wszystkich podmiotów, które mogą wpływać na realizowane projekty lub na które wpłynie projekt; potencjalne konflikty i ryzyko porażki; okazje i relacje, które pozwolą potem na szerszą implementację; strategie i sposoby podejścia do angażowania interesariuszy; sposoby redukcji negatywnego oddziaływania na grupy wrażliwe. Ponadto analiza współpracy – oraz wynikające z niej wnioski i rekomendacje – angażuje i generuje poczucie współautorstwa, umożliwia wymianę wiedzy, informacji, doświadczeń, podnosi odpowiedzialność otoczenia, pozwala zapewnić wsparcie wpływowych interesariuszy.

Autorzy szczegółowo omawiają konkretne formy działań inicjowanych i wspieranych przez obie strony. Ich cechą charakterystyczną jest kooperacja na poziomie wydziałów i instytutów. Przeniesienie wielu uprawnień decyzyjnych w dół hierarchii sprzyja twórczym postawom i rozwojowi umiejętności menedżerskich oraz powoduje, że decyzje są podejmowane szybciej i bliżej spraw,

których dotyczą. Decentralizacja jest korzystna, jeżeli organizacja musi reagować na szybko zachodzące zmiany w otoczeniu, a tak jest w omawianym przypadku. Prowadzi do zmiany stylu działania, sprzyjając samodzielności, odpowiedzialności i budowaniu autorytetów. W świetle badań zaprezentowanych w omawianej publikacji perspektywy przyszłej współpracy uczelni polskich i ukraińskich jawią się optymistycznie.

Ogólnie – książka dostarcza wiele rzetelnej wiedzy o ważnym zjawisku, jakim jest współpraca uczelni i badaczy z Polski i Ukrainy. Pokazuje przede wszystkim osiągnięcia, nie pomijając trudności i niepowodzeń. Podsumowując dotychczasowy stan badań, wskazuje zarazem najważniejsze kierunki przyszłych działań, które należy zrealizować w celu pogłębienia współpracy. Jej wielka wartość polega na tym, że stanowi próbę opisanie współpracy polsko-ukraińskiej z perspektywy obu stron, co nie było łatwe, a dokonane zostało w sposób niewątpliwie udany.